

geschiedenis serieus. Een belangrijk stuk van het eerste deel is gewijd aan het ontstaan en de groei van de zogeheten historische revolutie, die zich tussen 1500 en 1800 in Europa voltrekt. De moderne historische denkwijze ontstaat en zij omvat twee dingen: een historisch besef (heden en verleden verschillen, perioden moeten dan ook in hun eigenheid begrepen worden) en een historiciteitsbesef (iedere kijk op het verleden is zelf weer historisch bepaald) (56). De auteur schildert ons een groepsportret van geleerden met als uitblinkers ('topfiguren') Mabillon en Gatterer. Men kan van mening verschillen met de auteur over bepaalde accenten die hij legt, over onder- of overwaardering van een aantal figuren, maar dat alles zou te ver voeren in een recensie als deze. Ik heb me er alleen over verbaasd dat in dit hele historiografische verhaal nergens de namen van Koselleck en Pocock voorkomen, die de laatste decennia juist op dit terrein toch hun sporen verdiend hebben. Dit is toch hoogst bevreemdend in een boek dat aan de historische semantiek zo'n grote waarde blijkt te hechten. Van Kosellecks begripsgeschiedenis lijkt de auteur nooit gehoord te hebben.

Een tweede belangrijke thematiek die in dit boek aan de orde komt betreft de vraag, hoe deze historische revolutie nu verwerkt is in de latere geschiedfilosofie. Wat hebben geschiedfilosofen ermee gedaan in de negentiende en twintigste eeuw? Ook hier treffen we een groepsportret aan van 'topfiguren' ('Van Hegel tot Heller'). Het gehele lange derde hoofdstuk is eraan gewijd en bevat onder meer beschouwingen over Hegel, Dilthey en Collingwood. Het bevat tal van waardevolle en kritische opmerkingen over onder meer het volstrekt on- en a-historische logisch positivisme van Ayer en Hempel. Ook het narrativisme van Danto en Ankersmit komt uitvoerig ter sprake. Wat Mackay deze richting in het bijzonder verwijt, is dat ze de kloof tussen geschiedvorsing en geschiedschrijving onnodig vergroot door alle aandacht te richten op de representatie. Ik kom tot mijn derde en laatste positieve aspect van deze dissertatie. In dit boek (met name in het vijfde hoofdstuk) wordt een interessante poging ondernomen om ook de geschiedvorsing een plaats te geven in de geschiedfilosofische reflectie onder het motto: 'De historische kennisleer dient nauw aan te sluiten bij de praktijk van het historisch ambacht' (300). Hij steunt daarbij op de *common sense-filosofie* van Thomas Reid en de kennistheorie van de Amerikaan R. M. Chisholm (290 en verder). Zijn epistemologisch betoog wordt mede onderbouwd door een historische semantiek. De historische revolutie bracht zoals gezegd een historische denkwijze, een historisch besef en een historiciteitsbesef; die revolutie bracht om zo te zeggen ook een semantisch besef in die zin, dat over het verleden altijd twee typen uitspraken zullen blijven bestaan namelijk 'bronnuitspraken' (waarin de toenmalige tijdgenoot aan het woord is) en vanuit het latere gezichtspunt geformuleerde geschiedkundige uitspraken. Het postmodernisme heeft de neiging de distantie tussen beide onoverbrugbaar te maken. Het dicht het verleden een zo radicale vreemdheid toe, dat voor een onmiddellijke bronervaring, die de eigenheid van het verleden kan doen oplichten, geen plaats meer is. Beide typen uitspraken nader tot elkaar te brengen lijkt de taak van iedere historicus. Lukt dit niet dan hebben 'bronnuitspraken' het laatste woord. Zij beslissen uiteindelijk over 'geschiedkundige uitspraken' aldus Mackay. De historische semantiek dient de hermeneutiek in het gareel te houden (336). Bronnen behouden altijd hun vetorecht, zou Koselleck gezegd hebben.

P. B. M. Blaas

T. Holleman, *Een verleden op de schop. Beheer en studie van het Nederlandse archeologische bodemarchief* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1996, x + 224 blz., f39,50, ISBN 90 5356 189 7).

Centrale vraag in het boek van Theo Holleman is: 'Hoe brengen degenen die wij hebben belast met het beheer en de studie van ons archeologische bodemarchief het er af in dit midden van de jaren negentig?' Deze formulering verradt het uitgangspunt van de auteur al voor een deel: wij hebben de archeologen belast en het is *ons* bodemarchief. De archeologen moeten zich volgens hem rekenschap geven van deze situatie en moeten aan de samenleving verantwoording afleggen voor wat ze doen. Holleman is journalist, gespecialiseerd in archeologie. Hij stelt zich echter niet in eerste instantie op als deskundige, maar nadrukkelijk als mede-eigenaar van het Nederlandse culturele erfgoed. Dit blijkt een verhelderende opstelling. Archeologie wordt daarmee ineens niet de vaktaal van enkele ingewijden, het blijkt een maatschappelijk belangrijk vak. Een vak waar de samenleving dus geld voor uit moet trekken. In het boek is een theoretische verhandeling over het belang van het geheugen van de samenleving te vinden. In dit bestek moet de bespreking beperkt blijven tot de grote lijnen.

Het boek bestaat uit drie delen. Deel I (9-69) gaat over het bodemarchief, de onderzoekers en beheerders en vertelt iets over de wetgeving op dit terrein. Veel aandacht is er voor het verdrag van Malta (1992), waarin onder andere is vastgelegd dat archeologen betrokken moeten worden bij alle plannen voor ruimtelijke ordening en dat bij de inzet van archeologen voor onderzoek of opgravingen geldt: 'de veroorzaker betaalt'. De lezer maakt kennis met de verschillende instanties die betrokken zijn bij de studie en het beheer van het culturele erfgoed. De toestand blijkt zorgwekkend. Er gaan in hoog tempo veel bodemschatten verloren wegens infrastructurele projecten. Opgraven is dan redden wat er te redden valt. De auteur toont zich in deze zaak principieel én pragmatisch. Principieel omdat de opgravingspraktijk zelf een definitieve vernietiging van het bodemarchief betekent. Hij wil dat dit erkend wordt en vindt het een zorgelijke ontwikkeling dat archeologen deze praktijk de laatste tijd lijken te willen verhullen door te spreken van behoud *ex situ*. Volgens Holleman een onzinnige uitdrukking: behoud is alleen mogelijk *in situ*, onaangetaast in de bodem. Pragmatisch toont Holleman zich omdat het onmogelijk is te streven naar volledige conservering van het bodemarchief. Er zijn ook andere belangen, waaronder economische, te dienen. Bovendien is hij verschrikkelijk nieuwsgierig naar de bodemschatten en opgraven levert toch iedere keer weer interessante gegevens op. De auteur concludeert in deel I dat geen instantie in staat is om serieus voor beheer te zorgen. Dit deel wordt wel afgesloten met een sprankje hoop; de publieke belangstelling voor het verleden van de mensheid neemt toe en er zijn initiatieven om tot werkelijk beheer te komen. Ook komt er door ontwikkeling van bepaalde technieken meer zicht op mogelijk belangrijke archeologische plekken. Daar kan bij planning van bouwwerkzaamheden rekening mee gehouden worden.

Deel II (73-161) bestaat uit vele korte verslagen van archeologisch onderzoek in Nederland. De nadruk ligt enigszins op Nijmegen; niet alleen een zeer belangrijk archeologisch gebied, maar ook de plaats waar de auteur woont en waar hij als het ware met zijn neus bovenop de gebeurtenissen heeft gestaan en staat. Het zijn korte, interessante stukjes, door de auteur gekozen om de lezer te verrassen.

Deel III (165-216) geeft een overzicht van de techniek van de archeologie. Welke methoden staan de archeoloog ter beschikking om vondsten te dateren en om ze betekenis te geven? De technieken worden niet alleen in eenvoudige termen uitgelegd, ze worden van een persoonlijk tintje voorzien doordat de auteur vele mensen uit de archeologische wereld heeft gesproken. Er blijkt uit wat velen waarschijnlijk zo leuk vinden aan archeologie: het puzzelen, piekeren en af en toe een goede ingeving die tot een sprong voorwaarts leidt.

Een verleden op de schop is een prachtig boek, dat voor vele doeleinden te gebruiken is. Het is een inleiding in de archeologie, een beetje geschiedtheorie, een overzicht van de stand van zaken op technisch gebied en vooral een heldere, kritische beschrijving van wat het belang-

rijkste blijkt te zijn: de omgang met het bodemarchief als ons geheugen. De auteur is zeer kritisch maar schopt niet wild om zich heen en strooit geen verwijten rond. Hij poneert wel de nodige prikkelende stellingen: collectievorming is bijvoorbeeld een gesublimeerd soort hebzucht. Er spreekt uit zijn boek echter waardering voor de noeste arbeid van de wetenschappers en hun soms zeer originele aanpak van problemen. Er worden evenmin individuele schuldigen aangewezen. De schuldigen zijn wij allen, die niet genoeg geld overhebben voor het bewaren van de schatten die zich in onze bodem bevinden. Als dat aan onwetendheid ligt, kan het niet anders zijn dan dat dit boek daar verandering in zal brengen.

Joke Batink

E. S. C. Erkelens-Buttinger, e. a., ed., *De kerk en de Nederlanden. Archieven, instellingen, samenleving. Aangeboden aan prof. dr. C. Dekker bij zijn afscheid als rijksarchivaris en als hoogleraar in de archiefwetenschap alsmede de paleografie van de 14e tot en met de 17e eeuw aan de Universiteit van Amsterdam* (Hilversum: Verloren, 1997, 415 blz., f67,-, ISBN 90 6550 558 X).

De titel van de bundel maakt de voorliefde en de preoccupatie van de scheidende functionaris duidelijk, zoals die ook werd gedemonstreerd door zijn afscheidscollege over 'Contra-reformatie en traditionalisme; tegenstellingen in de hoge geestelijkheid in de zestiende eeuw', waarvan de tekst na het ten geleide van Peter Henderikx als eerste bijdrage is afgedrukt. Daarop volgen chronologisch gerangschikt twintig van de eenentwintig door drieëntwintig auteurs geschenken opstellen; het eenentwintigste en afsluitende opstel omspannt tien eeuwen archiefbestand van de zogenaamde koningsoorkonde van Otto I (950-966) tot en met de huidige elektronisch gevormde documenten. De bundel wordt afgesloten met een overzicht van Dekkers publicaties (verzorgd door Sigrid Krijger-de Grave), gevolgd door een beknopt curriculum en twee afzonderlijke indices op persoons- en plaatsnamen.

De opstellen zijn van de hand van een bont gezelschap auteurs, verenigd door hun verstandhouding met Dekker. Tot de groep behoren twee Belgen, A. Verhulst en R. Baetens, beiden de belichaming van Dekkers Gentse connectie, door Baetens even persoonlijk aangeroerd. De bundel biedt zicht op een rijk gevarieerd palet onderwerpen — waarvan zestien de Middeleeuwen betreffen — lopende van een beschouwing over de verhouding tussen de beide beroemde kerken (en kapittels) van Maastricht in de vroege Middeleeuwen (P. H. D. Leupen) — met als slotsom dat de Sint-Servaas als bisschoppelijke residentie en grafkerk en de Onze Lieve Vrouwe als kathedraal had gefunctioneerd — tot en met de archieftheoretische kernpunten van wat Dekker zelf bestempelde als de 'bijbel der archivarissen', de in 1898 vervaardigde *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven* (F. C. J. Ketelaar).

C. J. C. Broer en M. W. J. de Bruijn belichten de betekenis en de aard van het optreden van Bonifatius aangaande de Utrechtse kerk. A. Verhulst geeft een exposé over de oudste geschiedenis van Ieper. C. L. Verkerk behandelt het ontstaan en de implicaties van de Sint Bavo-verering in Holland en dan met name in Haarlem. P. A. Henderikx laat eens te meer zijn licht op het Maas-Merwedegebied schijnen, dit keer vanuit het perspectief van de Utrechtse bisschoppen in de elfde en twaalfde eeuw. Ook H. van der Linden bestrijkt vertrouwd terrein: het ontstaan van de dertiende penning in Abcoude en omgeving, een 'heikel' rechtshistorisch onderwerp, actueel ingevolge de afschaffing van het naastingsrecht per 1 januari 1985. Johanna Maria van Winter varieert op een harentwege evenzeer bekend thema: johannieters en hun archieven, een besogne die onlangs resulteerde in een omvangrijke bronnenpublicatie: *Sources*